

З ІСТОРІЇ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА імені Т. ШЕВЧЕНКА

ІСТОРИЧНО-ФІЛОСОФІЧНА СЕКЦІЯ НТШ
ПІД КЕРІВНИЦТВОМ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО
у 1894—1913 роках

I

Історично-філософична секція Наукового товариства імені Шевченка уконституювалася на Загальних зборах 11 травня 1893 р. У перші роки, зокрема до реформи 1899 р., належали до неї такі члени: Орест Авдикович (Лубни), Володимир Антонович (Київ), Дмитро Багалій (Харків), Олександр Барвінський (Львів), Володимир Барвінський (Львів), Євген Барвінський (Львів), Іван Белей (Львів), Василь Білецький (Львів), Теодор Біленький (Самбір), Анатоль Вахнянин (Львів), Федір Вовк (Париж), Осип Банінчак (Львів), Володимир Гнатюк (Львів), Антін Горбачевський (Чортків), Борис Грінченко (Юріївка), Сидір Громницький (Львів), Михайло Грушевський (Львів), Сергій Грушевський (Владикавказ), Євген Гузар (Львів), Лев Гузар (Станіславів), Василь Дідошак (Бучач), Антін Дольницький (Львів), Михайло Дорундяк (Борщів), Микола Заячківський (Львів), Михайло Зобків (Берлін), Василь Ільницький (Львів), Єронім Калитовський (Львів), Омелян Калитовський (Львів), Полієвкт Кмить (Дрогобич), Олександр Колесса (Львів), Франц Колянковський (Бучач), Михайло Комарів (Одеса), Олександр Кониський (Київ), Мирон Кордуба (Відень), Андрій Кос (Львів), Володимир Коцовський (Львів), Агатангел Кримський (Москва), Богдан Кулачковський (Відень), Ярослав Кулачковський (Львів), Олександр Кульчицький (Коломия), Антін Лавровський (Одрехів), Микола Лагодинський (Львів), Володимир Левицький (Станіславів), Іван Левицький (Київ), Кость Левицький (Львів), Юліан Левицький (Львів), Теодозій Лежогубський (Львів), Осип Маковей (Львів), Іван Мандичевський (Станіславів), Іван Матіїв (Львів), Андроник Могилянський (Долина), Данило Мордовець (Петербург), Володимир Науменко (Київ), Антін Негребецький (Буськ), Лонгин Озаркевич (Городок), Євген Олесницький (Стрий), Михайло Павлик (Львів), Теодозій Петрушевський (Умань), Петро Погорецький (Дрогобич), Тит Ревакович (Підбуж), Тадей Рильський (Романівка), Іван Рудницький (Ходорів), Олександр Русів (Харків), Дам'ян Савчак (Львів), Микола Січинський, Степан Смаль-Стоцький (Чернівці), Роман Сосновський (Бібрка), Олександр Стефанович (Львів), Кирило Студинський (Львів), Олександр Тянякевич, Василь Тарновський (Київ), Кость Телішевський (Турка), Омелян Терлецький (Львів), Степан Томашівський (Львів), Віктор Торський (Київ), Е. Трогубів (Київ), Степан Федак (Львів), Іван Франко (Львів), Андрій Чайковський (Самбір), Іван Череватенко (Россош), Ілля Шраг (Чернігів), Микола Шухевич (Львів), Іриней Яворський (Бучач).

Статут не вимагав від членів секції окремих наукових кваліфікацій, і до секції міг належати кожний член Товариства.

Перша управа секції складалася з директора Анатолія Вахнянина, заступника директора Костя Левицького, секретаря Володимира Коцовського.

У першому році існування секція не проявила значнішої діяльності — сходи проводилися у 1893 р. всього двічі, в першій пол. 1894 р. — також двічі. На сходинах бувало 4—9 членів, найчастіше — Олександр Барвінський, Євген Барвінський, Іван Белей, В'ячеслав Будзиновський, Анатоль Вахнянин, Сидір Громницький, Антін Дольницький, Володимир Коцовський, Кость Левицький, Осип Маковей, Євген Олесницький, Григорій Величко.

Реферовано такі наукові праці: Володимира Коцовського — рецензія на «Повстання Свидригайла» Анатолія Левицького; Петра Іванова — «Образок з історії волинської і галицької Русі, початку XIV в.»; Івана Копача — «Розвідка Франца Микульського про причини українських бунтів 1790 р.»; В'ячеслава Будзиновського — «Аграрні відносини Галичини». Крім того, Олександр Барвінський зреферував матеріали, надіслані до III і IV томів Записок. На перших сходинах вирішено поділити секції на два відділи: історичний під проводом Анатолія Вахнянина і правничий під проводом Костя Левицького — для підготовки матеріалів до Записок, але історичний відділ мав тільки окремі сходи, зрештою були спільні засідання цілої секції.

Нове життя секції почалося від часу, коли до неї увійшов Михайло Грушевський. Вперше на сходинах він з'явився 16 листопада 1894 р. У цьому засіданні брали участь Сидір Громницький, Кость Левицький, Омелян Калитовський, Іван Матіїв, Іван Белей, Григорій Врецьона, Андрій Кос, Осип Маковей, Володимир Коцовський і, як гості, Н. Білинський та Єронім Калитовський. Сходина відкрив від імені Виділу Ісидор Громницький, який привітав Михайла Грушевського і повідомив, що дотеперішній директор секції, Анатоль Вахнянин, зрікся проводу. Зібрані одноголосно обрали директором Михайла Грушевського.

Михайло Грушевський на сходинах відчитав доповідь „Нововідкриті пам'ятники давньоруського письменства «Слово о погибелі руської землі» і «Посланіє Митрополита Кліма»“ та запропонував записку про потребу публікації історичних джерел, таких, як люстрації, літописи та інші. Врешті запросив членів до щирої участі у праці над бібліографією в Записках Товариства.

Від цих сходин, що мали справді історичне значення, Михайло Грушевський провадив секцією продовж двадцяти років аж до вересня 1913 р. За час головування Михайла Грушевського заступниками директора були: Кость Левицький (1894—1900), Станіслав Дністрянський (1900—1904), Федір Вовк (1904—1909), Станіслав Дністрянський (1909—1913); секретарями: Володимир Коцовський, Кирило Студинський, Михайло Павлик, Степан Томашівський, Іван Кревецький; заступниками секретарів: Володимир Охримович, Олег Целевич, Олександр Сушко, Іван Кревецький, Іван Крип'якевич.

Від початку Михайло Грушевський старався залучити до праці в секції більше наукових робітників і бажав зробити працю більш різномірною та оперти її на кращих основах. Під його впливом дотеперішні члени секції поживали свою працю і напочатку хоч невеликими причинками та ма-

теріалами допомагали розбудувати наукові дослідження. І так уже на найближчих сходинах Іван Белей зайнявся питанням часу появи «Історії Русів»; Іван Матіїв дав розвідку «Спосіб представлення історичних подій у Нестора»; Григорій Величко — «Політичні і торговельні взаємини Руси з Візантією»; Іван Верхратський — замітку про назву із Галицько-волинського літопису „Чи «Домамири», чи «Домажири»“, Володимир Коцовський — про «Слово о полку Ігоревім», Антін Дольницький зreferував працю Івана Линниченка про Галичину, Анатоль Вахнянин звернув увагу на документи до 1809 р. Енергійно вели працю правники під проводом Костя Левицького. Михайло Грушевський уміло підігрівав таке зацікавлення науковою працею, дбав про те, щоб кожний член секції хоч чим-небудь причинився до спільної діяльності, охоче редагував і доповнював ці праці та публікував їх у Записках. Умілість гуртувати людей до праці — незвичайно цінна прикмета Михайла Грушевського як директора секції.

При цьому він сам своїм прикладом заохочував членів до все нових праць і дослідів. Не було майже ні одних сходин секції, де б він не подав власної доповіді або не звернув уваги на якусь важливу наукову справу. При цьому дбав про те, щоб порушувати все нові проблеми. Сам тоді підготував перші томи «Історії України-Руси», критично розглядав різні питання минулого й мав чим поділитися зі своїми товаришами у секції. Досить переглянути список його доповідей з перших років його проводу в секції — яка тут різноманітність! Він говорив про археологічні знахідки у Чехах і Звенигороді, про історичні матеріали з московських архівів, про найдавніший опис подільських замків, давав замітки про Галицько-волинський літопис, вперше порушував питання з економічної історії, з'ясував неясні початки Козаччини, знову вертався до історії скитів, поставив теорію про походження антів, виказував важливість люстрації королівщини, давав характеристику Хмельниччини...

Все те були питання живі й інтересні для тодішнього часу, так що праці Історичної секції здобували собі популярність в широких колах. Сходини секції проходили «при численній участі членів» і до наукового дослідження приступало все більше нових людей. Особливе значення мало те, що до Наукового товариства імені Шевченка увійшов Іван Франко і обняв провід Філологічної секції. Він теж брав участь у сходинах Історичної секції (від 1896 р.) і тут не раз реферував і свої, і чужі праці. Його широка ерудиція і критичний розум дуже піднімали рівень дискусій, він був вірним помічником і товаришем у праці Михайлові Грушевському. Деяко пізніше як визначні співробітники виступили Володимир Охримович, Володимир Гнатюк, Степан Томашівський та інші, молодші, що напливали з кожним роком. До співпраці зголошувались не раз дослідники, що працювали поза Товариством, як, наприклад, василіанин Аристарх Крижановський, Михайло Зубрицький, парох Мшанця, а раз навіть у справі антів забрав голос відомий історик-«об'єдинитель» Антін Петрушевич.

У 1899 р. проведено реформу Наукового товариства імені Шевченка в такому напрямі, що у склад секцій мали входити члени з самостійними науковими працями, так звані дійсні члени. На спільному засіданні трьох секцій 1 червня 1898 р. дійсними членами Історично-філософської секції були обрані: Володимир Антонович, Федір Вовк, Михайло Грушевський, Кость Левицький, Євтимій Сіцинський, Яків Шульгин, Володимир Охримович, Остап Терлецький, Петро Стебельський, Степан Томашівський, Станіслав

Дністрянський і Михайло Зобків. Реформа мала ту добру сторону, що віддавала провід секції в руки дослідників-спеціалістів, але, з іншого боку, дуже обмежувала коло людей, що мали вести працю. З дванадцяти обраних дійсних членів у Львові перебувало тільки сім, в тому числі тільки двоє були істориками: Грушевський і Томашівський, всі інші були правниками; отже, організаційна праця в ділянці історії спочивала тільки на двох членах... Треба було старатись побільшити число наукових співробітників.

Зразу з допомогою приходили вчені з Придніпрянщини. Це була велика заслуга Михайла Грушевського, що від початку старався зробити Наукове товариство імені Шевченка всеукраїнською установою і єднати тут учених з обох боків кордону. Мав він широкі зв'язки і зумів приєднати до праці цілу низку визначних дослідників, таких, як Яків Шульгин, Олександр Русів, Федір Вовк, Олександр Лотоцький, Митрофан Дикарив, Олена Радакова, Пелагія Литвинова, пізніше — Володимир Перетц, Олександр Грушевський, Вячеслав Липинський, В. Щербаківський, Кость Широцький та інші.

Але головну вагу Михайло Грушевський прикладав до того, щоб до праці притягнути молодих adeptів науки, що свіжо виходили з університету й мали відповідну методичну підготовку. Він заохочував до наукової праці своїх студентів, вихованців власного наукового семінару, привчав їх до легших робіт, особливо в рецензійному відділі Записок, публікував зібрані ними наукові причинки і матеріали і старався утримати їх у постійних зв'язках з Науковим товариством імені Шевченка. У протоколах секції можемо слідити, як кожного року з'являються нові наукові сили, як молоді дослідники дебютують на сходинах секції. Так, виступили з доповідями вперше: 1895 р.— Омелян Калитовський; 1896 р.— Мирон Кордуба, Степан Томашівський, Омелян Терлецький; 1897 р.— Степан Рудницький; 1898 р.— Юліан Левицький, Олег Целевич; 1900 р.— Денис Коренець, Юрій Кміт; 1901 р.— Василь Доманицький; 1902 р.— Михайло Галушинський, Богдан Барвінський; 1903 р.— Зенон Кузеля, Антін Крушельницький, Олександр Сушко; 1904 р.— Василь Герасимчук, Іван Джиджора, Іван Кревецький; 1905 р.— Іван Крип'якевич, Симон Петлюра, Осип Чайківський, Федір Срібний; 1906 р.— Федір Голіччук; 1907 р.— Богдан Бучинський; 1908 р.— Іван Шпитковський; 1909 р.— Микола Залізник; 1910 р.— М. Шпаковський, Володимир Дорошенко, Олексій Назаріів; 1912 р.— Меланія Бордун, А. Клюк.

Зазначуємо тут тільки тих, що виступали з історичними доповідями, — це були здебільша учні Грушевського або ті, що хоч короткий час слухали його викладів чи працювали в його семінарі. Рівночасно зростало число правників, дослідників економіки, етнографії та інших.

Дальших дійсних членів секція добирала собі головню з-поміж своїх співпрацівників — як із старшого покоління учених, так і з наукового до-росту. І так за директури Михайла Грушевського увійшли до секції: 1900 р.— Олександр Лотоцький, Євген Олесницький; 1901 р.— Олексій Маркевич; 1903 р.— Мирон Кордуба; 1904 р.— Михайло Зубрицький; 1905 р.— Володимир Лесевич; 1907 р.— Олександр Грушевський, Іван Кревецький; 1909 р.— Катерина Мельник-Антонович, Микола Біляшівський, Олександр Шахматов; 1910 р.— Орест Левицький, Платон Жукович, Олександр Русів; 1911 р.— Микола Василенко, Альфред Євген, Іван Крип'якевич; 1913 р.— Іван Джиджора. Число дійсних членів зростало поволі. Михайло Грушевський не

хотів занадто побільшувати секції й уважав на добір людей, через те назначення дійсним членом було тоді справді науковим відзначенням, яке радо приймали й учені-чужинці.

В міру того, як зростало число членів, розширювався також обсяг діяльності секції. За часу проводу Михайла Грушевського Історична секція відбула 303 сходи, на яких відчитано 527 доповідей. Сам Михайло Грушевський мав 85 рефератів. З різних років маємо такі цифри:

Рік	Засідань	Доповідей усіх	М. Грушев- ського
1894	5	7	2
1895	9	20	7
1896	15	24	7
1897	11	28	6
1898	12	22	6
1899	13	24	9
1900	12	17	3
1901	8	13	2
1902	16	30	4
1903	17	28	5
1904	15	24	4
1905	15	27	2
1906	20	37	4
1907	16	23	4
1908	23	38	4
1909	22	40	2
1910	21	36	3
1911	20	35	5
1912	20	36	3
1913	13	18	1

II

Напрями праці були дуже різномірні.

Доповіді, які прочитано на секції за головування Михайла Грушевського, можна поділити на такі групи:

	1894—1902	1903—1913	Разом
Джерелознавство	5	8	13
Археологія і праісторія	16	16	32
Княжі часи	24	7	31
Литовські часи	6	10	16
Західні землі XV—XVIII в.	32	44	76
Козаччина	26	66	92
Австрійські часи	21	62	83
Україна під Росією	2	19	21

Мистецтво	2	7	9
Етнографія	21	46	67
Економіка і статистика	8	27	35
Право	22	20	42
Всесвітня історія	1	5	6
Філологія	—	2	2
Інші	—	2	2
Разом	186	341	527

Ця статистика орієнтує нас у напрямках діяльності секції. Коли порівнюємо перше десятиліття з другим, бачимо, що деякі ділянки зросли дуже сильно, не раз більше як удвоє. Такий зріст вказують особливо досліді над Козаччиною, над Україною у новіші часи та етнографія й економіка із статистикою. Це якраз ті ділянки, на які Михайло Грушевський звертав окрему увагу. У перші роки він поклав основи під археологію і досліді над княжими часами, пізніше почав працювати над новішими епохами української історії і в цім напрямі повів теж своїх співробітників; студії над Козаччиною стали немов спеціальністю секції, а так само — під проводом Івана Франка — велися праці над новішою історією Галичини. Михайло Грушевський цікавився дуже етнологією і етнографією і в організації цих дослідів допомагав Федору Вовкові і Володимирові Гнатюкові; також за його ініціативою повстала окрема комісія для економіки і статистики.

Даємо огляд окремих ділянок досліджень.

Значну діяльність проявила секція на полі археології. Перша ініціатива і головна праця в цій області належала самому Михайлові Грушевському. У своїх рефератах і розвідках він обговорював систематично всі замітніші археологічні знахідки з Галичини. І так він описав багаті знахідки на передісторичнім цвинтаріщі в Чехах Бродівського повіту (9, 22; 10, 28; 18, 124)¹, присвятив окрему розвідку Звенигородові Бібрецького повіту і вирішив остаточно, що це літописний Звенигород (10, 28; 13, 58; 18, 122), див. назви статей: «Срібні знахідки в Молотові Бібрецького повіту» (16, 100), «Печатка св. Константина з-під Самбора» (18, 127), «Мечі, знайдені в Комарниках, Турчанського повіту» (18, 129), «Три печатки з околиць Галича з грецькими написами» (19, 135), «Ковтки т. зв. київського типу в сучасних каваказців» (18, 131)².

Про придніпрянські знахідки дав свої зразкові праці Федір Вовк: «Передісторичні знахідки на Кирилівській вулиці у Києві» (13, 69); «Про розкопки у Києві» (15, 99), «Знахідки у могилах між Верем'ем і Стретівкою та біля Трипілля» (19, 134), «Магдаленське майстерство на Україні» (21, 165), більшу працю — «Передмикенська культура» (24, 218), «Нові знахідки у палеолітичнім становищі в Мізині на Чернігівщині» (49, 505), «Звідомлення з женеvського антропологічного конгресу» (40, 506).

¹ Крип'якевич Іван. Хроніка історико-філософичної секції Наукового товариства імені Шевченка у Львові.— Центральний державний історичний архів УРСР у Львові, ф. 357, оп. 1, спр. 5. Рукопис, копія (Оригінал «Хроніки» зберігався у приватному архіві академіка І. Крип'якевича). Тут і далі перша цифра означає аркуш «Хроніки», друга — номер по порядку реферату, виголошеного на Історико-філософичній секції.— Приміт. ред.

² Назви рефератів (як і назви статей) не уточнюємо, а подаємо за автографом І. Крип'якевича. Це стосується й термінології.— Приміт. ред.

Микола Княжевич подав доповідь про X Археологічний з'їзд у Ризі 1896 р. (13, 57); Олексій Маркевич — про XII Археологічний з'їзд у Харкові 1902 р. (23, 208). З молодших дослідників Володимир Геринович порушив питання третичного чоловіка (33, 384); Богдан Януш описав камінь із загадковим знаком у селі Заздрості Тербовельського повіту (30, 326) і подав план археологічної карти Східної Галичини (30, 328); Микола Залізняк зreferував праці Археологічних з'їздів у Харкові і Катеринославі (34, 396); Зенон Кузеля подавав систематичні огляди західноєвропейських археологічних і антропологічних видавництв за роки 1903—1906 (25, 246; 27, 282; 29, 317; 31, 342).

У діялці слов'янської і княжої епохи найпомітніші праці дав теж Михайло Грушевський: «Скити у чорноморських степах» (13, 59), «Анти» (14, 81), «Нестор і літопис» (15, 94), «Звичайна схема «руської» історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства» (24, 229), «Спірні питання староруської етнографії» (24, 231), «Етнографічні зміни і культурні впливи в археологічній матеріалі України-Руси» (24, 234) «До питання про розселення в'ятичів» (36, 441), «Нові конструкції початків слов'янського і українсько-руського життя» (37, 457), «Замітки до тексту галицько-волинського літопису» (10, 32), «Хронологія галицько-волинського літопису» (20, 150), «Чи маємо автентичні грамоти князя Льва» (20, 162), «Лист Володимирської громади 1324 р.» (28, 291). Він також обговорював різні видання до історії княжих часів: нововидані пам'ятки давнього руського письменства (8, 6), нові розвідки до історії Давньої Русі (13, 63), праці М. Кондакова з історії староруської науки (20, 149), мініатюри так званого кодексу Гертруди (21, 177), «Македонію» М. Кондакова (36, 431). Синтез досліді про початки історії України і княжі часи дав Михайло Грушевський у трьох перших томах великої «Історії України-Руси», що також були реферовані на засіданнях секції.

Інші автори дали небагато. Іван Франко на Історичній секції представив свої праці «Про св. Климентія у Корсуні» (21, 168), «Сліди русинів у Семигороді» (37, 454), «Празник св. Спаса» (37, 461). Зенон Кузеля зreferував нові праці до історії слов'ян (23, 205). Антін Петрушевич дав замітку про філологічну сторону імені антів (20, 154); Григорій Величко — про «Політичні і торговельні зносини Русі і Візантії в X і XI ст.» (9, 12). Іван Матіїв подав «Спосіб представлення історичних подій у Нестора» (9, 11); Іван Верхратський — «Чи «Домамири» чи «Домажири»» (9, 13); Антін Дольницький обговорив працю Івана Линниченка «Черты изъ истории словъ юго-западной Руси» (9, 20); Мирон Кордуба підготував працю «Данило в битві під Крессенбрун» (11, 38) і «Суспільні верстви та політичні партії в галицькім князівстві пол. XIII в.» (16, 102); Богдан Барвінський — «Прешбурський з'їзд» (22, 184); Омелян Терлецький — «Політичні події на галицькій Русі в 1340 р.» (12, 46). Осип Пеленський реферував про напис на камені церкви св. Пантелеймона в Галичі (34, 407). Про право княжої доби були реферати Костя Левицького — «Нові студії з обсягу руського і литовського карного права» (9, 17), «Справа видавництва пам'ятників руського права» (9, 18) і «Руська Правда» (9, 21).

До епохи XIV—XVI в. належать три дальші томи великої «Історії України-Руси» Михайла Грушевського: т. IV — політичні події, т. V — устрій і суспільні відносини, т. VI — культурне і національне життя (22, 196; 25, 239; 27, 270; 29, 311). Далі йде довгий ряд його статей і матеріалів до

спеціальних питань, а саме: «Найстарша литовсько-руська літопись» (10, 29), «Література суспільно-політичного положення Великого Князівства Литовського» (11, 35), «Документи з Архіву Міністерства Справедливості в Москві до історії Київщини XV—XVI в.» (11, 37), «Два документи до внутрішньої історії Великого Князівства Литовського» (12, 52), «Кілька грамот Володислава Опольського» (23, 200), «Коли сфальшовано грамоту Любарта луцькій катедрі» (27, 286), «Причинки до історії залежності київських князів Олельковичів від Великого Князівства Литовського» (18, 128), «Самбірська метрика» (9, 19), «Опис подільських замків» (10, 27), «Опис львівського замку з 1495 р.» (11, 41), «Опис Перемиського староства з 1494—1497 р.» (12, 51), «Опис ратненського староства з 1500—1512 р.» (16, 104), «Про економічний стан селян на галицькім Подністров'ю» (11, 33), «Про економічний стан селян в Перемиській землі в пол. XVI в.» (14, 79), «Два селянські контракти з поч. XVI в.» (21, 172), «Економічне становище селян у львівських королівщинах XVI в.» (22, 193), «Матеріяли до історії суспільних і економічних відносин західньої України» (25, 243; 25, 251), «Сторінка з історії сільського духовенства Самбірщини XVI в.» (18, 121), «Кілька документів з життя забузької Руси» (16, 113).

Михайло Грушевський дав також відповідь на відкритий лист Антонія Прохаски про становище руського обряду в Польщі (18, 119).

Праці інших авторів до цієї епохи: М. Шпаковського — «Дослідження про Ягайла» (35, 418); Богдана Бучинського — «Кілька причинків до часів князя Свидригайла» (29, 313); Богдана Барвінського — «Жигмонт Кейстутович» (26, 256); Степана Томашівського — «Податкові ухвали Казимира Ягайловича в Польщі» (13, 68); Степана Рудницького — «Руські землі польської Корони при кінці XV в.» (16, 106); Олексія Назарієва — «Акти гродські і земські, т. 2» (35, 428); Федора Срібного — «Дневник Велевицького як джерело до української історії» (26, 265); Івана Крип'якевича — «Референдарські суди в Польщі» (36, 438). Аристарх Крижановський зreferував давню працю архієпископа Прухницького про генеалогію роду Бибельських (21, 170).

Далі було кілька статей до локальної історії Галичини: Василя Білецького і Омеляна Калитовського — про нові видання з історії Львова (9, 15; 10, 23); Івана Крип'якевича — «Торгівля Львова на основі рахункових книжок Шольца і Боїма» (25, 245); «Торговельні записки львівських купців Гайдера і Вільчка» (25, 249); «Русини властители у Львові в першій половині XVII в.» (26, 262); «Львівські русини в 1460—1550 рр.» (28, 302); Федора Срібного — «Організація львівської Ставропігії від кінця XVI до половини XVII в.» (38, 472; 39, 490); Івана Созанського — «З минувшини міста Бродів» (36, 432); Михайла Зубрицького — «Село Мшанець старосамбірського повіта» (26, 261); Івана Крип'якевича — «З історії м. Підгорода» (36, 442); Осипа Маковея — «Кілька документів з Гуцульщини з другої половини XVIII ст.» (32, 370); Мирон Кордуба дав студію про молдавсько-польську границю на Покутті до смерті Стефана Великого (26, 254).

Замітки і студії до історії Закарпатської України підготували Степан Томашівський — «Замітка до пісні про Штефана воеводу» (30, 327), «Студії А. Петрова до історії Угорської Руси» (30, 333) та д-р. Я. Біленький — «Угро-руські літописні записки» (37, 458).

До історії церкви в XV—XVII в. дали праці: Олександр Лотоцький — «Соборні крилоси на Україні і Білій Руси XV—XVI ст.» (11, 34); І. Грущен-

ко — «Архимандрит Слуцький Доситей Галаховський» (15, 93); Олександр Сушко — «Предтеча унії» (23, 207), «Епізод з життя Петра Скарги» (24, 219), «Впровадження єзуїтів до Польщі» (24, 224), «Постанови Варшавського провінціального синода 1561» (25, 235). Видатним робітником на цьому полі був передчасно померлий Богдан Бучинський, праці якого оголошено у посмертному виданні — «Митрополит Григорій» (33, 374), «Змагання до історії руської церкви з Римом 1498—1506» (33, 382), «Студії з історії церковної унії» (31, 353; 34, 392). Іван Крип'якевич дав статтю «З діяльності Поссевіна» (40, 507); Михайло Зубрицький — «Кілька документів до історії сільського духовенства в Галичині XVII—XVIII в.» (23, 201); Меланія Бордун — «Побутовий огляд з життя духовенства львівської єпархії другої пол. XVIII ст.» (39, 493). Вячеслав Липинський описує Аріянський соймик в Киселині на Волині 1638 р. (35, 429).

До історії побуту і культури цих часів маємо праці: Марії Грушевської — «Причинки до історії руської штуки в польських землях» (22, 195) та Івана Франка — «Кінцеві записки в староруських літописах» (28, 301); Василя Шурата — «Увільнення злочинця дівчиною в Бродах 1727 р.» (29, 308), «До біографії писань Івана з Вишні» (32, 371); Михайла Возняка — «З культурного життя України XVII—XVIII вв.» (39, 491); Володимира Перетца — «Кияни в звістках єзуїтів з XVI—XVII ст.» (28, 299), «Українське питання в освітленні польського поета XVII в.» (27, 289); Володимира Гнатюка — «Зносили українців з сербами» (27, 275).

Працюючи над курсом історії України, Михайло Грушевський від початку приготував собі також матеріали до Козаччини. До початків козацького періоду дав він нове освітлення у студіях «Гетьман Богданко» (13, 56), «Примітки до історії козащини — з нагоди бесіди про козацькі часи Володимира Антоновича», опублікував збірку «Матеріали до козацьких рухів 1590-их років» (18, 118) і дав реферат про праці Ол. Яблоновського над колонізацією України XVI—XVII в. (13, 62). У цих працях почав він критично освітлювати різномірні легенди, якими обросла початкова доба історії Запорозького Війська і вперше опер дослід на автентичних, сучасних джерелах. Врешті, у черговому, VII томі «Історії України-Руси» і першій частині тому VIII довів історію Козаччини до 1638 р. (31, 345; 32, 368; 36, 430).

Михайло Грушевський заохотив теж до праць над Козаччиною своїх учнів і співробітників. Євген Барвінський подав причинки до зносин Рудольфа II з козаками 1593—94 р., Василь Доманицький — причинки до історії рухів Наливайка (20, 148); Степан Рудницький писав про козацько-польську війну 1625 р. (13, 61) і про козаків 1626—1630 рр. (16, 117); Олег Целевич — про участь козаків у польсько-московській війні 1633—35 рр. (16, 101); Іван Франко у статті «Козак Плахта» дав коментар до пісні з 1626 р. (21, 171); Володимир Коцовський мав доповідь про Івана Каманина «Къ вопросу о козачествѣ до Богдана Хмельницкаго» (9, 14). Василь Доманицький дав праці «Про реформу Баторія» (26, 255), «Козаччина на переломі XVI і XVII в.» (24, 226) і зреферував видавництво «Донскія дѣла», т. II (31, 350); Іван Крип'якевич — «Про Баторієву реформу» (31, 349); Іван Франко — «Наливайко в мідянім биці» (26, 267); Осип Чайківський — «Про неясні хвилини діяльності Петра Конашевича Сагайдачного» (26, 257).

Михайло Грушевський розпочав також досліді над Хмельниччиною.

Його коротка стаття «Хмельницький і Хмельниччина» (14, 87) — це одна з найгарніших характеристик великого гетьмана і його часу. Дослідові відгуків Хмельниччини у Галичині присвятив низку праць Степан Томашівський: «Про львівського райцю Самійла Кушевича» (11, 43), «Народні Рухи в Галичині 1648 р.» (14, 90); «З життя галицьких соймиків 1648—1649 р.» (14, 92), «Записки закрочимського земського суду з 1325 р.—сатира 1650 р.» (20, 160), «Галичина в середині XVII ст.» (21, 167), «Польсько-руські відносини XVII в. в новім освітленні» (21, 174), «Перший зазивний лист Хмельницького» (15, 95), «Велика збірка актів до історії воєн Хмельницького» (12, 55), «Між Пилявцями і Замостям» (40, 510). Степан Рудницький дав оцінку хроніки Тамберського (14, 89); Омелян Терлецький писав про участь козаків у московсько-польській війні 1654—1656 р. (12, 53); Мирон Кордуба дав збірку актів до Хмельниччини з віденських архівів і студії: «Велецьке посольство до Хмельницького 1650 р.» (29, 316), «Проба австрійського посередництва між Хмельницьким і Польщею» (31, 343), «Боротьба за польський престіл по смерті Володислава IV» (35, 426). Далі дали доповнення: Гнат Хоткевич — «Кілька поправок в матеріалах до історії Хмельниччини» (36, 433); Іван Созанський — «Кілька причинків до суспільного життя в 1648 р.» (34, 393); Марко Грушевський — «Гетьманське гніздо, урочища й перекази села Суботова» (34, 397); Іван Франко — «Студії над українськими піснями, Хмельниччина» (36, 434; 37, 447; 38, 468; 38, 476).

Михайло Грушевський дав також почин до нових джерельних дослідів над дальшою епохою історії Козаччини, над Руїною і Гетьманщиною. Сам він, зайнятий початками Козаччини, публікував до цих часів небагато — тільки з нагоди роковин Полтавської битви дав праці: про шведсько-український союз 1708 р. (35, 416), «Портрети Івана Мазепи» (34, 406), і принагідно «Записки Гендльовіка про банатських запорожців» (37, 448). Але між своїх студентів розділив він теми з історії XVII і XVIII в., і поволі підготував ряд дослідників цієї доби. Також і старші історики давали тут свої причинки. Яків Шульгин дав ширше закресний огляд України після 1654 р.; Денис Коренець — «Зносини Івана Виговського з Польщею» (19, 132) і «Повстання Мартина Пушкаря» (26, 260); Олег Целевич — «Причинок до зносин Дорошенка з Польщею» (15, 98); Василь Герасимчук — «Іван Виговський і Юрій Хмельницький» (24, 225), «Гадяцький трактат» (31, 351; 32, 369), до дальшого періоду — «Події на Україні перед чуднівською кампанією» (26, 263) і «Чуднівська кампанія» (40, 504); Вячеслав Липинський — «Генерал артилерії Великого Князівства Руського» (33, 373).

Часами Мазепи займався найбільше Степан Томашівський: «Лист Мазепи до львівських міщан» (19, 133), «Україна в записках Словака 1708—1709» (26, 264), «Угорщина і Польща на поч. XVIII в.» (31, 346), «З записок Каролінців про 1708/1709 р.» (35, 411), «Листи Петра Великого до А. М. Сянявського» (35, 412), а також Олександр Грушевський: «По катастрофі на Україні 1708 р.» (29, 309; 29, 318; 30, 325), «Глухів та Лебедин» (34, 410). Маємо також причинок Олександра Сушка «Панегірична атмосфера доби гетьмана Мазепи» (36, 443).

Про часи нищення автономії підготували статтю Олена Радакова — «Походи козаків на ладозький канал 1721—1723 р.» (11, 36), а низку студій розпочав Іван Джиджора — «Реформи Малоросійської Колегії на Україні 1722—1723 р.» (27, 277), «Нові причинки до історії московсько-укра-

їнських відносин 1726—1737 р. (16, 230), «Україна в першій половині 1738 р.» (27, 280), «Матеріяли з московського архіва Міністерства юстиції до історії Гетьманщини» (32, 364), «Жидівське питання в Гетьманщині в зв'язку з її економічним станом» (36, 437), «До історії Генеральної Канцелярії» (39, 486).

Праці інших авторів: Миколи Василенка — «З адміністративного устрою Гетьманщини» (39, 496); Віктора Барвінського — «Матеріяли до історії суспільного й економічного побуту лівобережної України в XVIII ст.» (31, 348); Вадима Модзалевського — «З архівних матеріалів» (40, 513). До козацької еміграції відносяться статті Альфреда Єнзена «Плин студій над мазепинцями» (33, 389), «Родина Войнаровських у Швеції» (34, 394), «Орлик у Швеції» (34, 402), «Збірки листів Орлика до шведського правителства» (34, 403); Федора Голічука «Орлик в Галичині» (27, 273); Никандра Молчановського «Посмертні матеріяли до рр. 1709—1720, зібрані у шведських архівах» (34, 404). Симона Петлюри «Причинок до історії перенесення «турецьких запорожців» на Кубань» (25, 248).

До історії народних рухів XVIII в. Історична секція збирала багато матеріалів і причинків. Степан Томашівський обговорив працю Фр. Равіти-Гавронського про Гайдамаччину (20, 151), Михайло Галуцький опублікував «Меморіал в обороні православних і дисидентів з часів чотиролітнього сойму» (20, 164); Вячеслав Липинський подав причинок «Данило Братковський» (30, 332); Аристарх Крижановський — «Василіянські записки про Коліївщину» (23, 210); Іван Франко — «Жартъ непотребный», історична вірша з 1702 р.» (39, 483), «Нові матеріяли до історії Коліївщини» (2, 5 241), «Оповідання очевидця про смерть Гонти» (29, 321); Іван Шпитковський — «Матеріяли до Коліївщини, мемуар ржищівського тринітарія» (31, 340) і «Мемуар Д. Завроцького» (35, 413); Василь Щурат — «Матеріяли до історії Коліївщини» (32, 356) і «Коліївщина в польській літературі до 1841 р.» (36, 436); Богдан Барвінський — «Нові матеріяли до історії галицького опришківства» (24, 221).

Рівночасно велися досліди над історією Галичини у XVIII і XIX в. Головним ініціатором праці на цьому полі був Іван Франко. Він подав такі студії і матеріяли: «Чотири пастирські листи еп. Атаназія і Льва Шептицьких з р. 1745—59» (21, 181), «Причинки до розвою Галичини на основі т. зв. Gestionsprotokolle» (16, 109), «Заходи коло Просвіти в львівській дієцезії 1784—1792 рр.» (22, 188), «Матеріяли до історії шкільництва в Галичині 1820—1848 р.» (22, 190), «Грималівський ключ 1800 р.» (20, 147), «Граничний став. Епізод із 1805 р.» (14, 86), «Спомини о. Юрія Гладилевича про 1846 р.» (11, 42), «З історії Галичини 1848—1860 рр.» (21, 175), «Лукіян Кобилиця» (21, 178), «Про польську суспільність 1860 рр.» (20, 161), «Спомини про Остапа Терлецького» (21, 176), «Бібліографічний опис трьох рукописних підручників з поч. XIX в.» (22, 192), «Перше просвітне товариство в Галичині з р. 1816» (22, 194), «Збірка документів до історії селянських шпихлів в Галичині» (27, 281; 29, 306), «Еміль Коритко, забутий слов'янський етнограф» (32, 366), «Причинки до історії 1848 р.» (32, 372), «Батько і донька» (34, 408), «Справа зміни руської азбуки в р. 1859» (38, 469), «Контракт оселення Свободи біля Нагуєвич, Дрогобицького пов. 1779» (39, 488), «Записки галицько-руського селянина з поч. XIX в.» (39, 498), «Академічне товариство «Дружний Лихвар» (опісля Академічне Братство) за роки 1871—1884» (23, 211). Іван Франко знайшов

кількох добрих співробітників. Михайло Зубрицький, парох Мшанця у старо-самбірському повіті, — рідкий серед духовенства дослідник минулого, — почав давати інтересні матеріали з провінціональних архівів: «Про рекрутчину кін. XVIII і поч. XIX в.» (19, 138), «Матеріяли до голодних часів 1846—1847» (16, 105), «Причинки до історії народного шкільництва в Галичині» (21, 169), «Знадоби до характеристики сільського духовенства XVIII в.» (21, 182), «Екскомуніка в селі Мшанци» (22, 183), «Урядові заходи проти холери 1830 р.» (30, 323), «Галицькі священники в Холмщині» (31, 344), «Причинки до історії руського духовенства в Галичині, 1820—1853» (31, 347), «Деканальні і парохіяльні бібліотеки перемиської єпархії» (34, 395), «Канонічна візитація парохії Ріпник в Короснянському деканаті 1780 р.» (37, 460).

Другий священник-дослідник Юрій Кміт дає: «Пастирський лист єп. Рилла» (22, 185), «Заходи коло просвіти в перемиській дієцезії 1780—1797 рр.» (22, 187), «Львівська духовна семінарія 1848 р.» (19, 136), «З сільських відносин в середині XIX в.» (21, 166), «Причинки до історії руського духовного семінара у Львові, 1837—1851» (33, 375), «Народна сільська школа в Галичині 1810—1824» (33, 376), «Підручник методики Івана Лаврівського 1837 р.» (33, 381). Іван Омелян Левицький публікує два пастирські листи єпископа Білянського 1788 і 1795 рр. (22, 186) і матеріали до народного шкільництва в Перемиській єпархії 1801—1821 рр. з поглядом на розвиток шкільництва в Галичині у 1772—1800 рр. (22, 189), Анатоль Вахнянин подав документи з 1809 р. (11, 40). Василь Білецький дав замітки до праці Ю. Желехівського про єпископа Івана Снігурського (10, 24), Остап Макарушка опублікував куренду єпископа Снігурського (10, 31), а Юліан Левицький — матеріали до історії 1848 р. (15, 97).

Цілу низку розвідок дав Іван Кривецький: «Оборонна організація галицьких селян 1848—1849» (25, 242), «Цуцилівська тривога в 1848 р.» (27, 276), «Із виборчого рух [у] в Східній Галичині в 1848 р.», «Вибір Івана Капушцака» (27, 279), «До історії організованя національних гвардій в 1843 р.» (28, 294), «Помічні дні, причинки до історії панщини в XIX ст.» (28, 303), «Фальшовання метрик для польських повстанців в 1830—31 рр.» (29, 315), «Матеріяли до історії українського народного шкільництва в Галичині в 1830—50 рр.» (33, 378), «Галичина в другій половині XVIII в.» (34, 398), «Справа поділу Галичини в рр. 1846—1850» (35, 420), «Неоправдані докори — до історії т. зв. «Руського Інституту» (Studium Ruthenum) на львівському університеті кін. XVIII — поч. XIX вв.» (37, 451), «З новішої історії Галичини» (37, 459), «Баталіон руських гірських стрільців 1849—1850» (38, 480), «Нові праці по історії Галичини 2-ої пол. XVIII в., 1772—1790» (39, 492), «Проби організованя руських національних гвардій в Галичині рр. 1848—1849» (40, 512).

Далі були розвідки: Степана Томашівського — «Стан парохіяльних шкіл в Кізілівському деканаті львівської єпархії в рр. 1819—1827» (33, 379), «Стан парохіяльних шкіл в Бережанському деканаті, 1843—1849» (33, 380); Іларіона Свенціцького — «Шкільна освіта духовних кандидатів в рр. 1756—1788» (33, 377); Олега Целевича — «Поставлення гр.-кат. капеланів в австрійських військах» (26, 268); Ярослава Гординського — «До діяльності Івана Гушалевица з рр. 1867—1881» (35, 417), «Автобіографія Теодора Лисяка» (37, 453), «Кореспонденція Амврозія Танковського в рр. 1849—1894» (38, 466), «Михайло Куземський кандида-

том на митрополичий престіл» (40, 511), «Гр.-кат. духовна семінарія у Відні в рр. 1852—1855»; Антона Крушельницького — «Записки священника Дутковича про 1848—1849 рр.» (23, 206); Івана Созанського — «До історії участі галицьких Русинів в слов'янськiм конгресі в Празі 1848 р.» (28, 292); Михайла Тершаківця — «Матеріали і замітки до історії українського національного відродження в Галичині» (29, 314); Василя Щурата — «Переписка з часів українського відродження в Галичині, 1800—1850» (36, 439); Евстахії Тишинської — «Діяльність Погодина в Галичині» (38, 465; 38, 481); Івана Верхратського — «Перше поминальне богослуження за Т. Шевченка 1862 року у Львові» (39, 494); Тита Реваковича — «Перекази, зв'язані з різними місцевостями Дрогобицького повіту» (39, 501). До історії Холмщини є замітки Івана Крип'якевича «Автобіографія священика з Холмщини в першій пол. XIX в.» (28, 293); до історії Буковини — Мирона Кордуби і Зенона Кузелі «Viscovinica за р. 1909» (36, 440); до історії Закарпаття — Юрія Жатковича «Огляд історіографії угорських русинів» (14, 83); Степана Томашівського «Угорські Русини в світлі мадьярської офіційної статистики» (24, 220), «Територія Угорської Руси на початку XX ст.» (24, 232), «Причинки до пізнання угорської урядової статистики народностей» (25, 247), «Угорське шкільництво і Русини» (26, 266) і Олексія Назарієва «Етнографічна територія угорських українців» (37, 452).

До історії Придніпрянщини XIX в., зрозуміла річ, було менше матеріалів, як до історії Галичини. Але Михайло Грушевський оцінював належно і цю ділянку та сам дав багато причинків, особливо до історії української історіографії з нагоди різних ювілеїв і некрологів: «Некролог Александра Лазаревського» (21, 173), «Пам'ять Олексія Маркевича» (23, 214), «Некролог Н. Молчановського» (29, 307), «Петро Голубовський» (29, 312), «Микола Дашкевич» (30, 334), «Пам'яті Володимира Антоновича» (31, 338), «Листи В. Антоновича до Антона Міодушевського» (34, 391), «Два ювілеї» (37, 446), «Посмертна згадка про В. І. Сергєєвича» (37, 449), «Ф. Леонтович — В. Ключевський — Д. Самоквасов» (38, 470), «З 1850-тих рр. — Іван Затиркевич» (38, 479), «Згадка про пов. П. Шульгина» (39, 485), «Пам'яті Є. Голубінського» (39, 495). Основні статті дав Олександр Грушевський: «З наукового і культурного українського життя другої пол. XIX в.» (28, 305), «Маловідома стаття Костомарова з р. 1846» (30, 322), «З сорокових років I Повість обь украинскомь народѣ Куліша» (31, 341), «П. Куліша „Україна“» (32, 359), «III Етнографічні пляни» (33, 385). Інші праці: Степана Томашівського — «Київська козаччина» (20, 163); Василя Доманицького — «Зорян Доленга-Ходаковський» (25, 244); М. Лебединського — «Причинок до історії українського руху в Росії» (39, 487).

З обсягу мистецтва новіших часів були реферати: П. Лушпинського — «Рисунки галицьких деревляних церков» (30, 329); Костя Широцького — «Надгробні хрести на Україні» (30, 331), «Картина Шевченка „Сама собі в хаті господина“» (36, 444), «Дещо з української творчості артиста маляра Тропініна, 1776—1857» (37, 456); Вадима Щербаківського — «Типи деревляних церков на Україні» (28, 298).

У кількох доповідях порушено питання з обсягу бібліографії. Яків Шульгин подав доповідь «Бібліографія творів Сковороди» (18, 120); Іван Кревецький — «Нові видання по бібліографії українсько-білоруських стародруків» (33, 383); Іван Омелян Левицький — «Галицько-руська бібліографія за рр. 1772—1800» (22, 191); «Галицько-руська бібліографія 1887—1891»

(38, 390); Зенон Кузеля — «В справі української бібліографії» (32, 361); Лларіон Свенціцький — «Опис рукописів бібліотеки Народного Дому у Львові» (34, 409), «Опись рукописів Народного Дому з колекції А. Петрушевича» (37, 455), «Спроба російської бібліографії по українознавству» (38, 467); Володимир Дорошенко — «„Кіевская Старина“ і її покажчик» (39, 499).

На теми всесвітньої історії траплялися тільки принагідні доповіді: Миколи Залізняка — «Філософія історії Г. Рікєрта» (38, 482); Володимира Лесевича «Храм Ізиди в Помпеях» (25, 250); Михайла Лозинського — «Погляди Маркса, Енгельса і Лібкнехта на відбудовання Польщі» (27, 271); Василя Панейка — «Польсько-пруські відносини в 1815—1908 рр.» (35, 427); А. Клюка — «Нова історія Туреччини» (39, 500).

На засіданнях реферовано також праці комісій, що були утворені при секції, — Етнографічної, Статистичної і Правничої. З обсягу етнографії виголосили доповіді: Федір Вовк — «Рибальство на Дунаї» (14, 73), «Антропометричні поміри українського населення Галичини, Буковини й Угорщини» (31, 339); Андрій Веретельний — «Рубання дерева» (19, 141), «Олійні у північно-східній Галичині» (23, 216); Мирон Кордуба — «Писанки на галицькій Волині» (14, 72); М. Могильченко — «Гончарство в с. Опішні в Чернігівщині» (13, 70); О. Гриша — «Весілля у гадацькому пов.» (13, 70); Пелагія Литвинова — «Весільні обряди в Чернігівщині» (19, 142); В. — «Життя на віру у сибірських селян» (18, 126); Митрофан Дикарєв — «Програма до збирання відомостей про вулицю» (19, 143); Володимир Охримович — «Сліди комуністичного устрою у Бойків» (18, 130); Михайло Максимович — «Збірник пісень» (14, 77); Москва — «Гуцули» (14, 75); Володимир Шухевич — «Гуцули — їх світогляд» (14, 91), «Гуцульщина» (16, 116; 19, 139; 19, 144; 20, 155); Гринцевич — «Українські переселенці в Сибірі» (14, 76); Володимир Гнатюк — «Кушнірство в Бучацькім пов.» (14, 74), «Ткацтво у східній Галичині» (19, 140), «Народна пожива у Бойків» (27, 272), «Опис бойківського весілля з с. Мшанци» (29, 320), «Весілля бачванських Русинів» (30, 324), «Гаївки» (34, 399), «Легенди про три жіночі вдачі» (36, 435); Марко Грушевський — «Дитина в народніх віруваннях» (28, 296; 29, 310); Давидів — «Народній календар у Вороніжчині» (25, 240); Михайло Зубрицький — «Бойківський народній календар» (18, 125), «Годівля овець у Старосамбірщині» (24, 222), «Пачкарство бакуну в горах в Галичині» (26, 269), «Велика родина в Мшанци, старосамбірського пов.» (27, 278), «Селянська ноша в горах» (27, 283), «Селянські будинки в Мшанци» (33, 386), «Ходаки» (34, 405); Юрій Кміт — «Бойківське весілля в Гвіздці, турчанського пов.» (30, 335); Філарет Колесса — «Записи мелодій українських народніх дум» (33, 388), «Мелодії гаївок» (34, 400); Зенон Кузеля — «Причинки до народніх вірувань з початком ХІХ ст.» (28, 300), «Бойківське весілля в Лавочнім, стрийського пов.» (300, 337), подав також огляди західноєвропейської літератури з обсягу антропології і етнографії в рр. 1900—1902 (24, 227; 25, 237), 1903 (26, 253), 1905 (28, 390; 29, 319), 1906 (32, 360); Володимир Левинський — «Бойківське весілля в Доброгостові, дрогобицького пов.» (30, 336); Пелагія Литвинова — «Олійниця в с. Зелемниці, глухівського пов.» (23, 215); Андрій Онищук — «Матеріяли до гуцульської демонології» (33, 387); Олена Радакова — «Про золотарство в Харківщині» (25, 238); М. Русів — «Гончарі в с. Опішні» (23, 212), «Вироби з дерева і рога в с. Грунь» (23, 213); М. Шишкевич — «Продукція олію на галицькій Волині» (24, 217); Хр. Ящуржинський — «Причинки до культу предків на Україні» (39, 497).

На теми з економіки, соціології і статистики зголошено реферати: Вячеслав Будзиновський — «Жнива у східній Галичині і на Буковині в 1897 р.» (14, 80), «Рільничий пролетаріят в Галичині і на Буковині» (14, 82); І. Кириленко — «Земля і хлібороби на Україні, Поділлі і Волині» (16, 103); Степан Барон — «З поля національної статистики середніх шкіл» (35, 425), «Конфесійні і національні переми в галицьких середніх школах в рр. 1896—1908» (38, 477); Степан Витвицький — «Економічні відносини в селі Малі Богородчани» (32, 358); Максим Гехтер — «Земська статистика про зарібну платню в сільськiм господарстві Лівобережної України» (32, 356), «До історії робочого класу на російській Україні» (32, 367), «До питання про культурно-економічну роль землеволодіння» (35, 415), «Із статистики України» (35, 424); Станіслав Дністрянський — «Про національну статистику» (32, 365; 35, 414); Володимир Дорошенко — «Фінансова господарія й економічна політика земств» (35, 423); Микола Залізник — «Індустрія на південній Україні» (35, 422); Михайло Зубрицький — «Маєтковий стан селян в Мшанці старосамбірського пов.» (38, 473); Зенон Кузеля — «Причинки до студій над нашою еміграцією» (37, 450; 38, 471; 39, 484); Василь Матвіїв — «Україна в життю російської промисловости» (36, 445); Володимир Охримович — «З поля національної статистики Галичини» (32, 357); спільно з Михайлом Лозинським — «З виборчої статистики Галичини» (35, 419); Василь Панейко — «Трест» (27, 287), «Національні відносини в Галичині» (31, 354), «З історії і теорії статистики» (32, 363), «Раціоналізм і реалізм у розумінню суспільних явищ» (35, 421).

З психології подав праці Степан Бaley — «Поняття психологічної основи почувань» (38, 474), «Про різницю між почуваннями осудними й представними» (38, 475).

З географії зреферовано на секції праці Степана Рудницького «Ріка Сян в ледовій добі і його сполучення з Дністром» (28, 295), «В справі географії України-Руси» (32, 362).

Поза тим на засіданнях секції були реферовані також різні праці з обсягу права. Кость Левицький, перший організатор правничих дослідів в Науковому товаристві імені Шевченка дав ряд доповідей: «В справі термінології у перекладі цивільного процесу» (12, 45), «Про новий цивільний процес в Австрії» (12, 49), «Огляд ексекційного поступовання» (13, 66), «Про мінімум екзистенції» (15, 96), «Про новості в поступованню відкличнім» (17, 114), «Перші роки нового цивільного процесу» (24, 228). Подали свої праці також: Михайло Зобків — «Оренда у римськiм і австрійськiм праві» (9, 8), «Про *actum de non contrahendo*» (12, 47), «Емфітевза грекоримського права» (22, 197), «Правне становище духовенства при веденню метрик» (26, 258); Д. Кулик — «Одно спірне питання в теорії і практиці» (12, 50); Станіслав Дністрянський — «Полагода шкоди з огляду економічного і соціального» (13, 64), «Заручини в австрійськiм праві» (13, 111), «Берненська конвенція про авторські права» (19, 146), «Про австрійське облігаційне право» (20, 156; 21, 179), «Звичаєве право і соціальні зв'язки» (23, 202), «*Mandatum* в почині права» (25, 236), «Нові причинки до теорії заручин» (26, 259), «Реформа виборчого права в Австрії» (27, 288), «Причинки до реформи цивільного права» (40, 509); Лев Левицький — «Про добро публичне» (13, 65); Д. Стахура — «Крадіж електричності» (17, 115); Остап Весоловський — «Про реформу акційних товариств» (18, 123); Андрій Гощовський — «Новий напрям у науці приватного права» (19, 145); Антін

Дольницький — «Екзекуційний коментар» (20, 153); Володимир Старосольський — «Про реформу похатної торгівлі в Австрії» (20, 157), «Причинки до теорії соціології» (23, 204); Ярослав Олесницький — «Про свободну волю в карнім праві» (20, 158), «Австрійське пресове право і його реформа» (23, 203); Євген Гвоздецький — «Причинки до науки про умовну кару» (20, 159); Григорій Зацерковний — «Причинки до правничої термінології» (21, 180); Юліан Заяць — «Ususfructus nominis» (22, 199; 24, 223); Ярослав Ільницький — «Право перевозу на залізницях» (24, 233), «Із судейської практики» (28, 297); Кость Кульчицький — «Значіння кредиту і економічних стоваришень у суспільній економіці» (26, 252); Лев Кульчицький — «Із судейської практики» (28, 297); Михайло Лозинський — «Автономія країв в австрійській конституції» (39, 489); Михайло Новаковський — «Сплата ратами в торговельнім обороті» (22, 198); Володимир Охримович — «Правничі приповідки» (38, 478); Петро Рондяк — «Про цивільне подружжя в Європі» (27, 285); Микола Бодрук — «Про завади позбування» (27, 284), «Правна суть новації» (39, 502).

III

Для публікації своїх праць секція мала у розпорядженні кілька видань. Студії, розвідки й менші матеріали друковано в Записках Наукового товариства імені Шевченка, що були зразу спільним органом усіх секцій, а від 1897 р. — органом Історико-філософської і Філологічної секцій; вони виходили спочатку чотири рази на рік, від 1896 р. — у шістьох томах річно. На спільнім засіданні секцій 9 лютого 1902 р. дискутовано проект поділу Записок на два окремі видання двох окремих секцій, однак цей проект тоді не знайшов більшості.

1898 р. почав виходити Збірник Історико-філософської секції, і в його I—IV і VI—XIV томи вийшла праця Михайла Грушевського «Історія України-Руси», т. I—VIII.1, 1898—1913 р. (томи I—IV також у другому виданні 1904—1905 рр.); в т. V були вміщені «Матеріали до культурної історії Галицької Русі XVIII—XIX в.», збірка праць під редакцією Івана Франка, в т. XV, в т. XVI Олекси Новицького «Тарас Шевченко як маляр», 1914.

Секція перейняла також від Олександра Барвінського видання «Руської історичної бібліотеки», у якій друковано переклади цінніших монографій до політичної і суспільної історії України. Під кермом Секції вийшло вісім томів, а саме: Т. VII — Іван Линниченко «Суспільні верстви Галицької Русі XIV—XV в.», 1899; т. VIII — розвідки про церковні відносини XVI—XVIII в. Ореста Левицького і Володимира Антоновича, 1900; т. XIX — розвідки про народні рухи в XVIII в., 1897; т. XX — Яків Шульгін «Начерк Коліївщини», 1898; т. XXI і XXII — розвідки про селянство, 1901—1902; т. XXIII і XXIV — розвідки про міста й міщанство, 1903—1904.

На засіданні Секції 10 серпня 1903 р. Михайло Грушевський подав проект поділити «Історичну бібліотеку» на дві серії: у першій давати систематичні передруки або переклади рідких історичних праць, за винятком популярних праць, рефератів з інших творів і праць без наукової вартості, — до передруків могли б увійти історичні статті Пантелеймона Куліша, Корнила Заклинського, Анатоля Кралицького, монографія місцевостей Венедикта Площанського і ін., а друга серія служила б для оригіналь-

них праць і матеріалів. Проект другої серії прийнято на засіданні 18 квітня 1906 р. і засновано нове видавництво під назвою «Українсько-руський архів». З цієї серії вийшло тоді 10 томів, а саме: т. I, VI, VII — рукописи львівських збірок Іларіона Свенціцького, 1906, 1911; т. II — «Громадські шпихлірі в Галичині 1784—1840 р.» Івана Франка, 1907; т. III — «Матеріали і замітки до історії національного відродження Галицької Русі в 1830—1840 рр.» Михайла Тершаківця, 1907; т. IV — «Матеріали до історії шкільництва в Галичині XVIII—XIX в.»; т. V — «Філологічні праці Івана Могильницького» Михайла Возняка, 1910; т. VIII — «Азбучна війна в Галичині 1859 р.»; т. IX—X — «Матеріали до української поезії і вірші» Михайла Возняка.

Інші видання містили праці комісії, що організувалися при секції. Таких комісій за головування Михайла Грушевського було чотири: Археографічна, Етнографічна, Правнича і Статистична.

Михайло Грушевський звернув окрему увагу на організацію збирання і видавання історичних джерел. Уже на перших сходах секції подав записку про видавання історичних джерел — люстрацій, літописів і ін. (надруковано в Записках, т. V). Пізніше, 1895 р., дав ширшу доповідь про джерела до історії України у московських і варшавських архівах. Врешті за його ініціативою на спільному засіданні Історично-філософської і Філологічної секції 15 січня 1896 р. утворено окрему Археографічну Комісію, яка перейняла обов'язок збирання і видавання історичних джерел і літературних пам'яток.

Членами Археологічної Комісії були вибрані: 1900 р. — Володимир Антонович, Дмитро Багалій, Михайло Грушевський, Іван Каманин, Володимир Коцовський, Олександр Колесса, Кость Левицький, Степан Смаль-Стоцький, Кирило Студинський, Степан Томашівський, Олексій Маркевич, Іван Франко; 1902 р. — Володимир Гнатюк; 1906 р. — Іван Джиджора, Василь Герасимчук, Іван Крип'якевич, Іван Кривецький, Денис Коренець; 1909 р. — Олександр Грушевський, Іларіон Свенціцький, В'ячеслав Липинський; 1911 р. — Микола Василенко, Михайло Возняк, Альфред Єнзен, Мирон Кордуба, Вадим Модзалевський, Володимир Перетц, Гіадор Стрипський, Іван Шпитковський, Олег Целевич. Головою Комісії цілий час був Михайло Грушевський, заступником Іван Франко, секретарювали Степан Томашівський, Олег Целевич та Іван Джиджора. До кін. 1913 р. комісія відбула 74 засідання.

Історичні матеріали Комісія видавала в серії «Джерела до історії України-Руси», яких вийшло 11 томів. У перших роках діяльності Комісії головну працю вів Михайло Грушевський, і він видав люстрації королівщини в українських землях в XVI в., чотири томи й один випуск Матеріалів до суспільно-політичних й економічних відносин Західної України. Згодом розпочав праці Степан Томашівський і опублікував два томи актів історії народних рухів у Галичині під час Хмельниччини і пізніше до цієї ж серії — один том літописних пам'яток. В 1900 р. в порозумінні з Комісією Михайло Павлик відбував об'їзд монастирських бібліотек в Галичині, Олександр Колесса здійснив археографічну поїздку по Закарпатській Україні.

На засіданні Комісії 1 листопада 1905 р. Грушевський подав записку в справі видань корпусу матеріалів до історії Козаччини (друкована в Хроніці Товариства, ч. 24). Публікація мала обняти час від останньої чверті XVI в. до сер. XVIII в. і зібрати матеріал як до політичної, так і до еконо-

мічної історії цього періоду; для корпусу мали бути використані всі важливіші архіви, а саме: бібліотеки Чарторийських, університету і Академії у Кракові, Красінських і Генерального штабу у Варшаві, Публічна бібліотека й архіви Сенату і Генерального штабу в Петербурзі, архіви міністерств справедливості і закордонних справ і Рум'янцівський музей в Москві, архіви в Харкові і Чернігові, збірка Лазаревського у Київському університеті, архіви у Несвижі і Славуті й інші менші. Згідно з цим планом Комісія вислала у різні центри ряд своїх співробітників для збирання матеріалу до поодиноких періодів. Так, Іван Крип'якевич збирав джерела для початків Козаччини по 1640 р. в Кракові, Варшаві та Москві; Степан Томашівський займався епохою Хмельниччини і працював в архівах у Львові, Відні та Римі; до цього ж періоду збирав матеріали також Мирон Кордуба у Відні та інших містах; Василь Герасимчук обняв період 1657—1665 р. і працював в архівах у Кракові, Варшаві і Петербурзі; Іван Кревецький студював період Дорошенка у краківських архівах; В'ячеслав Липинський вивчав — головню у Кракові — період 1676—1709 рр. та історію шляхти за Хмельниччини; Микола Залізняк студював у Москві період до часів Мазеги; Іван Джиджора — період до 1720—1740 рр. в архівах Харкова і Москви; Федір Голійчук — період до часів Орлика в архівах Кракова і саксонських архівах; Філарет Колесса принагідно — період до часів Орлика у стокгольмських архівах; Михайло Грушевський — різні періоди у Петербурзі. Олександр Грушевський подав план видання актів з внутрішньої історії Гетьманщини (друковані у Хроніці, ч. 36), Микола Василенко займався виданням матеріалів «Генерального слідства о маєтностях та договорів з Московщиною», Іван Шпитковський збирав матеріали до історії Коліївщини. З цієї широко планової публікації вийшли, однак, тільки три томи, а саме: матеріали 1540—1631 рр. Івана Крип'якевича, матеріали до Хмельниччини Мирона Кордуби і «Ватиканські матеріали до Хмельниччини» Степана Томашівського, а далі також один том «Дневника» Якова Маркевича, виданий Вадимом Модзалевським.

Літературні пам'ятки Комісія видавала у серії Пам'ятки українсько-руської мови і літератури, яких вийшло вісім томів: Івана Франка «Апокрифи» (5 т.), Кирила Студинського «Пам'ятки полемічного письменства XVI—XVII в.» і Володимира Перетца «Вірші Климентія Зинов'єва».

Далі плановано такі видання: Дмитро Багалій — твори Сковороди; Михайло Возняк — твори Касіяна Саковича, староукраїнські граматики; Володимир Гнатюк — збірка текстів Страстей Христових; Василь Доманицький і Іван Шпитковський звернули увагу на історичні образи в музеї Любомирських і в міському музеї в Відні; Михайло Грушевський — збірник передмов до стародруків XVI—XVIII в.; Олександр Колесса — драматичні твори XVII—XVIII в., твори Миколи Устияновича, звернув увагу також на козацький вівтар в Ходовичах коло Стрия; Василь Матвіїв — архівні джерела до життя Петра Дорошенка у Вятці; Михайло Павлик — акти політичних процесів; Кирило Студинський — писання Стефана і Лаврентія Зизаніїв, рукописи Смотрицького, староукраїнські граматики; Степан Томашівський — Лучка. *Historia Karpatho-Ruthenorum*; Іван Франко — Патерик Йосифа Тризни з 1649 р., «Рай мислений», «Оглавленіє книг», твори Климентія єпископа словенського, розпочав опис бібліотеки василіян у Львові, звернув увагу на археографічні й археологічні церковні знахідки в Долинянах коло Городка; Олег Целевич — збірник матеріалів до історії

церкви в Галичині. Без зазначення референта проєктовано видання актів Ставропігії у Львові і копійовано акти до церковної унії.

На засіданні 4 липня 1909 р. Степан Томашівський порушив справу методу видавання археографічних матеріалів — поділ на категорії, хронологію, правопис, оригінали, копії, документи в цілості і експецти.

На спільнім засіданні Історичної і Філологічної секцій 25 травня 1898 р. засновано Етнографічну комісію. Головами були: Іван Франко — 1898—1900 рр., Олександр Барвінський — 1900—1905 рр., Федір Вовк — 1905—1908 рр., Іван Франко — 1908—1913 рр., Володимир Гнатюк — від 1913 р. Комісія видавала Етнографічний збірник і Матеріали до українсько-руської етнології.

До історично-філософської секції належали також досліди в ділянці права. На першому засіданні секції 11 червня 1873 р. поділено членів секції на два відділи — історичний і правничий; правничий відділ мав відбувати окремі засідання під проводом заступника голови д-ра Костя Левицького і приготувати правничі матеріали для Записок; шойно на засіданні 4 травня 1895 р. знесено цей поділ. В січні 1896 р. вибрано Комісію для перекладу нового австрійського цивільного процесу; вона працювала до червня 1897 р. Врешті на засіданні секції 8 лютого 1899 р. на внесення д-ра Станіслава Дністрянського утворено постійну Правничу комісію. Головами її були: Тит Ревакович (1899—1900) і Станіслав Дністрянський (від 1900 р.). Органом комісії була «Часопись правнича для теорії і практики», від 1900 р. — «Часопись правнича і економічна».

З ініціативи Правничої комісії, в липні 1906 р. відбулася статистична анкета про національні, промислові і аграрні відносини Східної Галичини; на підставі нарад і дезидератів тієї анкети Історично-філософська секція на засіданні 7 липня 1906 р. рішила утворити Статистичну комісію. Головою комісії був Михайло Грушевський. Комісія видавала Студії з поля суспільних наук і статистики.

На засіданнях Секції кілька разів порушувалося справу організації археологічних дослідів. На засіданні 10 лютого 1897 р. обговорено відозву до громадянства надсилати до Товариства археологічні та бібліографічні пам'ятки і етнографічні матеріали. На засіданні 7 червня 1903 р. проф. Михайло Грушевський підніс пекучу потребу систематичної колекції з археології для пропедевтики; необхідні у ній: а) колекція західноєвропейських типів культури палеолітичної, неолітичної, бронзової і залізної, б) колекція бронзової і ранньозалізної культури з середньодунайських і західноєвропейських земель, в) колекція типів з української території. Упрошено Ф. Вовка закупити таку колекцію і під час побуту у Львові прочитати короткий курс передісторичної археології. З інших справ, зв'язаних з археологією, згадаємо, що 1908 р. на бажання міщанства з Теревовлі подано замітки до проєкту пам'ятника князеві Василькові у Теревовлі, в 1908 р., за ініціативою Олександра Стефановича, говорено про Василянську вежу у Львові.

На засіданні 26 листопада 1913 р. Микола Залізняк подав проєкт утворення Археологічно-етнографічної комісії; на засіданні 31 грудня 1913 р. секція згодилася принципіально на утворення Археологічної комісії, але активування її відложено на пізніше.

Секція обговорювала також справу участі у різних наукових з'їздах і виставах: 1898 р. — в Етнографічній виставі у Парижі; 1899 р. — в археоло-

гічним з'їзді у Києві; 1900 р.— в польським історичним з'їзді у Кракові; 1902 р.— в Археологічним з'їзді в Харкові; 1904 р.— у З'їзді славістів у Петербурзі і у З'їзді чеських правників у Празі; 1907 р.— в Археологічним з'їзді в Чернігові; 1910 р.— у Всеслав'янським науковим з'їзді; 1912 р.— у Слов'янській етнографічній виставі у Празі; далі у ювілеях: 190[6] р.— Володимира Антоновича, 1908 р.— Олександра Яблоновського, 1910 р.— Дмитра Багалія, 1913 р.— Костянтина Михальчука.

На засіданні секції 8 липня 1908 р. проф. Михайло Грушевський запропонував план українсько-білорусько-литовського наукового конгресу з області історії, філології і етнографії.

1938—1939 рр.

Іван КРИП'ЯКЕВИЧ